

Вілкі Коллінз

Місячний камінь

Харків
«ФОЛІО»
2022

I

Я пишу ці рядки з Індії до моїх родичів у Англії, щоб пояснити, чому я відмовився дружньо потиснути руку своєму кузену, Джонові Гернкаслу. Моє мовчання з цього приводу було неправильно витлумачене членами моєї родини, а я не хочу, щоб вони були поганої думки про мене. Прошу їх почекати зі своїми висновками доти, доки вони не прочитають моєї розповіді. Даю слово честі: все те, що я напишу, — чистісінька правда.

Приватна суперечка між мною і моїм кузеном виникла під час великої події, в якій ми обидва брали участь, — штурму Серінгапатама, що відбувся під командуванням генерала Берда 4 травня 1799 року.

Для того щоб яснішими стали обставини, я мушу звернутись до періоду, що передував наступові, та до розмов у нашому таборі про коштовне каміння й купи золота, які зберігалися в серінгапатамському палаці.

II

Одна з найхімерніших історій стосується жовтого алмаза — речі, знаменитої у вітчизняних літописах Індії.

За найдавнішими переказами, цей камінь прикрашав чоло чотирирукого індійського бога Місяця. Почасти завдяки своєму характерному забарвленню, почасти завдяки широко відомій легенді, ніби цей камінь перебуває під впливом божества, яке він прикрашає, його блиск то збільшується, то зменшується залежно від того, чи місяць прибуває, чи убу-

ває, — цей камінь дістав назву, під якою він і досі відомий в Індії, — Місячного каменя. Я чув, що подібна легенда колись була поширена і в Стародавній Греції, і в Римі. Одначе там згадується не алмаз, присвячений божеству, як в Індії, а напівпрозорий камінь нижчої вартості, який нібито зазнавав впливу місяця і так само дістав від нього свою назву під якою він і досі відомий сучасним колекціонерам.

Пригоди з жовтим алмазом почалися в одинадцятому столітті християнської ери.

У ту епоху магометанський завойовник Махмуд Газневі вторгся в Індію, оволодів священним містом Сомнаутом і захопив скарби знаменитого храму, який століттями привертав до себе увагу індійських богомольців і вважався чудом Сходу.

З усіх божеств, яким поклонялися в цьому храмі, один бог Місяця уник жадібних рук магометанських завойовників. Під охороною трьох брамінів недоторканного ідола з жовтим алмазом у лобі перевезли вночі у друге священне місто Індії — Бенарес.

Там, у новозбудованому капищі — великому залі, оздобленому коштовними каменями, під склепінням з золотими колонами, — встановили бога Місяця і знову почали поклонятись йому. Тієї ночі, як було закінчене капище, трьом браминам нібито привидівся уві сні Вішну-охоронець.

Божество вдихнуло свій дух в алмаз, що прикрашав чоло статуї, і браміні впали перед ним навколішки, закривши обличчя покривалами. Вішну звелів, щоб віднині Місячний камінь пильно охороняли три жерці вдень і вночі, поки існує світ. Браміні почули це й скорились волі божества. Вішну передрік нещастя, які впадуть на того зухвалого смертного, що насмілиться оволодіти священним каменем, і на всіх його нащадків, до яких камінь перейде після нього. Браміні звеліли записати це пророцтво на воротях святилища золотими літерами.

Минали століття за століттями, і з покоління в покоління наступники трьох брамінів удень і вночі охороняли священний Місячний камінь. Проходили століття за століттями, і от на початку вісімнадцятого віку християнської ери воца-

рився монгольський імператор Аурангзеб. За його наказом храми поклонників Брами були знов пограбовані й зруйновані, капище чотирирукого бога осквернене вбивством священних тварин, ідоли знищені, а Місячний камінь був украдений одним з воєначальників Аурангзеба.

Неспроможні повернути втрачений скарб силоміць, три жерці-охоронці, переодягнувшись, почали стежити за ним. Минали покоління за поколіннями; воїн, який вчинив святотатство, загинув жахливою смертю; Місячний камінь переходив, приносячи з собою прокляття, від одного незаконного власника до іншого, але, незважаючи на всі перипетії, наступники трьох жерців-охоронців і далі стежили за своїм скарбом, чекаючи того дня, коли Вішну-охоронець поверне їм їх священний камінь. Минуло вісімнадцяте століття. Алмаз потрапив до рук Тіппу, серінгапатамського султана, який прикрасив ним руків'я свого кинджала і зберігав серед найцінніших скарбів своєї збройової палати. Навіть тоді — в самому палаці султана — троє жерців-охоронців таємно продовжували пильнувати алмаз. У почті Тіппу було троє іноземців, які заслужили довір'я свого володаря, перейшовши (можливо, тільки про людське око) в магометанську віру. Ходили чутки, ніби ці троє офіцерів і були переодягнуті жерці.

III

Так розповідали в нашому таборі фантастичну історію Місячного каменя. Вона ні на кого з нас не справила серйозного враження. Лише мій кузен Гернкасл, захопившись фантастикою, повірив цій легенді. В ніч перед штурмом Серінгапатама він ні з того ні з сього розгнівався на мене й на інших за те, що ми назвали всю цю історію байкою. Виникла безглузда суперечка, і в Гернкаслі виявився його нестримний характер. З властивою йому хвалькуватістю кузен заявив, що, як тільки англійська армія оволодіє Серінгапатамом, ми побачимо той алмаз на його пальці. Цю несподівану репліку зустріли гучним реготом, і на цьому, гадали ми всі, справа закінчилась.

Тепер дозвольте розповісти, що сталося в день штурму.

Кузен мій і я були розлучені на самому початку наступу. Я не бачив його ні під час переправи через річку, ні тоді, коли ми підняли англійський прапор на першому проломі, ні тоді, коли ми перейшли через рів і, відвойовуючи кожен крок, вступили в місто. Я зустрів Гернкасла тільки смерком, коли місто було вже наше і генерал Берд сам знайшов мертвого Тіппу під купою вбитих.

Нас обох прикомандирували до загону, посланого за наказом генерала припинити грабування та безпорядки, що виникли після нашої перемоги. Набрід, що разом з військом удерся до міста, творив великі безчинства. Справа ускладнювалась тим, що солдати проникли в приміщення, де лежали скарби, і почали грабувати золото й коштовне каміння. Я зустрівся із своїм кузеном на подвір'ї перед палатами зі скарбами, куди ми прийшли для того, щоб встановити дисципліну серед наших солдатів. І відразу побачив, що запальний Гернкасл до краю збуджений кривавим побоїщем, через яке ми пройшли. На мою думку, він був нездатний виконати свій обов'язок.

У палатах зі скарбами панували безладдя й розгул, проте насильства я ще не бачив. Солдати, якщо можна так висловитись, легковажно знеславлювали свій мундир. Обмінюючись грубими примовками й дотепами, вони раптом згадали в пустотливому жарті історію алмаза. І там, де лунав іронічний вигук: «А хто знайшов Місячний камінь?» — грабіж спалахував з новою силою. Поки я марно намагався відновити порядок, на другому кінці подвір'я почувся пронизливий крик, і я негайно побіг туди, побоюючись, щоб знову не почалось мародерство.

Я підійшов до відчинених дверей і натрапив на тіла двох мертвих індусів, що лежали на порозі. (По їхній одежі я впізнав двірцевих офіцерів.)

У цей час знову пролунав крик, і я миттю влетів до кімнати, що, як виявилось, була зброєвою палатою. Третій індус, смертельно поранений, упав біля ніг людини, яка стояла до мене спиною. Ця людина обернулася в ту мить, коли я увійшов, і я побачив Джона Гернкасла із смолоскипом у одній

руці і закривавленим кинджалом у другій. Коли він повернувся до мене, камінь, вправлений у руків'я кинджала, зблиснув вогнем. Вмираючий індус підвівся навколішки, показав на кинджал у руках Гернкасла і, прохрипівши на своїй рідній мові: «Прокляття Місячного каменя лежить на тобі і на твоїх нащадках!» — упав мертвим на підлогу.

Не встиг я отямитись, як у кімнату вбігли солдати мого загону. Кузен мій, немов божевільний, кинувся їм назустріч.

— Звільніть кімнату, — закричав він мені, — і поставте біля дверей варту!

Коли Гернкасл кинувся на солдатів із смолоскипом та кинджалом, вони відступили. Я поставив двох вірних людей з мого загону на варту до дверей. До ранку я більше не зустрічався з кузеном.

На світанку грабування все ще тривало, і генерал Берд привселюдно, з барабаним боем, оголосив, що всякий злодій, спійманий на місці злочину, хто б він не був, буде повішений. Присутність поліцейського офіцера підтверджувала, що генерал не жартує. Тут, у натовпі, що слухав цей наказ, я знову зустрівся з Гернкаслом.

Вітаючись, він, як завжди, простягнув мені руку.

Я не зважився подати йому свою.

— Скажи мені спочатку, — сказав я, — яким чином загинув індус у збройовій палаті і що означали його останні слова, коли він показав на кинджал у твоїй руці?

— Індус помер, я гадаю, від смертельної рани, — відповів Гернкасл. — А що означали його останні слова, я знаю не більше, ніж ти.

Я пильно подивився на нього. Лють, що опанувала його напередодні, зовсім стихла. Я вирішив дати йому можливість виправдатись.

— Більше ти нічого не маєш мені сказати? — запитав я. Він відповів:

— Нічого.

Я повернувся до нього спиною, і з того часу ми більше не розмовляли один з одним.

IV

Прошу пам'ятати, що все те, що тут написано про мого кузена (якщо тільки не виникне необхідність розголосити ці події), призначається лише для членів нашої сім'ї. Гернкасл не сказав нічого такого, що могло б дати мені привід для розмов з нашим полковим командиром. Мого кузена часто піддражнювали алмазом ті, хто пам'ятав, як він вибухнув гнівом перед штурмом; але він мовчав, згадуючи, напевне, обставини, при яких я застав його в збройовій палаті. Ходили чутки, що він мав намір перейти в інший полк, — мабуть, для того, щоб розстатися зі мною.

Правда це чи ні, але я не можу стати його обвинувачем з досить поважних причин. Якщо я все вищенаписане розголошу, в мене не буде ніяких доказів, крім моральних. Я не тільки не зможу довести, що він убив двох індусів, які стояли на дверях, — я не зможу навіть з певністю заявити, що він убив третього індуса всередині приміщення, бо не бачив цього на власні очі. Правда, я чув слова вмираючого індуса, але якщо мені заперечать, що вони були передсмертним маренням, як я зможу це спростувати? Нехай наші родичі з одного і другого боку складуть собі думку про все вищесказане і самі вирішать, чи були в мене достатні підстави для огиди, яку я їй досі відчуваю до цієї людини.

Хоч я не вірю фантастичній індійській легенді про алмаз, однак повинен признатись, що і сам не вільний від певного забобону. Переконання це чи помилкова думка — все одно, я вважаю, що слідом за злочином повинна неминуче настати розплата. Я не тільки переконаний у винності Гернкасла, але й не сумніваюсь, що, залишивши в себе алмаз, він усе своє життя жалкуватиме про це і що інші також жалкуватимуть, узявши цей алмаз, якщо він віддасть його їм.

Частина перша
Пропажа алмаза
(1848)

Події, про які розповів
Габріель Беттередж,
дворецький
леді Джулії Веріндер

Розділ I

Розгорніть першу частину «Робінзона Крузо» на сторінці сто двадцять дев'ятой, і ви знайдете такі слова: «Тепер я зрозумів, — хоч і надто пізно, — наскільки нерозсудливо починати будь-яку справу, не розрахувавши всіх витрат на неї й не зваживши, чи вона нам під силу».

Тільки вчора я розкрив мого «Робінзона Крузо» на цьому місці, а сьогодні вранці, 21 травня 1850 року, прийшов до мене племінник міледі, містер Френклін Блек, і почав зі мною таку розмову.

— Беттередж, — сказав містер Френклін, — я був у нашого стряпчого з приводу деяких сімейних справ, і, між іншим, предметом наших розмов була пропажа індійського алмаза, що сталася в будинку моєї тітки в Йоркширі два роки тому. Містер Брефф, так само, як і я, вважає, що всю цю історію слід було б, в інтересах істини, викласти в письмовій формі, і чим швидше, тим краще.

Не розуміючи ще його наміру і вважаючи, що заради миру і спокою завжди слід бути на боці стряпчого, я сказав, що і я вважаю так само. Містер Френклін вів далі:

— Як вам відомо, пропажа алмаза кинула тінь підозри на репутацію невинних людей. Пам'ять невинних може потерпіти і в майбутньому через брак письмових матеріалів, до яких могли б вдатися ті, що житимуть після нас. Не може бути сумніву, що ця наша дивна сімейна історія варта того, щоб про неї розповісти, і мені здається, Беттередж, ми зі стряпчим Бреффом придумали правильний спосіб, як це зробити.

Безперечно, вони придумали чудово, але я ще не розумів, яким чином це стосується мене.

— Ми повинні розповісти про певні події, — вів далі містер Френклін, — і є цілий ряд осіб, причетних до цих подій і здатних передати їх. Завдання полягає в тому, щоб, узявши за основу ці незаперечні факти, ми всі по черзі написали історію Місячного каменя — у межах нашої особистої обізнаності, не більше. Нам треба почати з того, яким чином алмаз потрапив до мого дядька Гернкасла, коли він служив у Індії п'ятдесят років тому. Таке вступне слово у мене вже є — це старий фамільний рукопис, у якому очевидець розповідає про всі істотні подробиці. Далі треба викласти, яким чином алмаз потрапив у будинок моєї тітки в Йоркширі два роки тому і як він потім зник через дванадцять годин. Ніхто краще вас, Беттередж, не знає, що сталося в той час у будинку. Отже, ви й повинні взяти перо в руки і почати розповідь.

Ось у таких виразах повідомили мене, яку участь повинен я взяти в написанні історії алмаза. Якщо вам цікаво знати, що я зробив за таких обставин, то дозвольте сказати, що я зробив те, що, напевно, зробили б і ви на моєму місці. Я скромно заявив, що мені таке завдання не під силу, а сам подумав, що виконати його я таки зможу, якщо тільки візьмусь як слід за діло. Здається, містер Френклін прочитав мої таємні думки в мене на обличчі. Він не повірив у мою скромність і настояв на тому, щоб я взявся як слід за діло.

Минуло дві години, як містер Френклін залишив мене. Не встигли за ним зачинитися двері, як я вже пішов до свого письмового столу, щоб почати оповідь. І ось я сиджу безпорадний, незважаючи на всі свої здібності, і все більше переконуюсь, подібно до вищезгаданого Робінзона Крузо, що нерозумно братися за будь-яку справу, не розрахувавши спочатку всіх витрат на неї і не зваживши, а чи під силу вона тобі. Прошу вас, пригадайте, що я цілком випадково розгорнув цю книжку саме на цьому місці напередодні того дня, коли так

необачно взявся за справу, яку маю тепер виконувати; і дозвольте запитати — невже це не було пророцтвом?

Я не вірю в забобони; за своє життя я прочитав дуже багато книжок; я, коли хочете, свого роду вчений. Хоч мені минуло вже сімдесят, пам'ять у мене міцна і ноги теж. Ради бога, не вважайте мене неуком, якщо я висловлю свою думку, що такої книжки, як «Робінзон Крузо», ніколи не було і не буде написано. Багато років звертався я до цієї книжки, — звичайно, в хвилини, коли палив люльку, — і завжди вона була мені вірним другом і порадиником у всіх труднощах цього суєтного життя. Коли в мене поганий настрій, звертаюсь до «Робінзона Крузо». Тоді, коли дружина занадто допече, і тоді, коли хильну зайве — знову звертаюсь до «Робінзона Крузо». На своєму віку я розтріпав шість грубесних примірників «Робінзона Крузо». В останній день свого народження міледі подарувала мені сьомий примірник. З цього приводу я хильнув зайвого, і «Робінзон Крузо» знову наставив мене на путь істини. Коштує він — у голубій оправі та ще й з малянком на додачу — чотири шилінги і шість пенсів.

Чи не здається вам, що все це не дуже скидається на початок історії про алмаз? Я наче блукаю бозна-де і шукаю бозна-що. Ми, з вашого дозволу, візьмемо новий аркуш паперу й почнемо спочатку, з найуклінінішою повагою до вас.

Розділ II

Кількома рядками вище я згадав про міледі. Алмаз ніколи б не потрапив у наш будинок (де він і пропав), якби його не подарувала доньці міледі; а донька міледі нізащо не могла б одержати цього подарунка, якби міледі в стражданнях і муках не народила її на світ. Але якщо ми почнемо з міледі, нам доведеться розпочати здалека, а це, скажу я вам, справжня втіха для людини, що має виконати таке завдання, як у мене.

ЗМІСТ

Пролог. Штурм Серінгапатама (1799) 3

Частина перша. Пропажа алмаза (1848).

**Події, про які розповів Габріель Беттередж,
дворецький леді Джулії Веріндер**

<i>Розділ I</i>	13
<i>Розділ II</i>	15
<i>Розділ III</i>	20
<i>Розділ IV</i>	28
<i>Розділ V</i>	37
<i>Розділ VI</i>	45
<i>Розділ VII</i>	58
<i>Розділ VIII</i>	62
<i>Розділ IX</i>	74
<i>Розділ X</i>	81
<i>Розділ XI</i>	94
<i>Розділ XII</i>	116
<i>Розділ XIII</i>	129
<i>Розділ XIV</i>	136
<i>Розділ XV</i>	145
<i>Розділ XVI</i>	161
<i>Розділ XVII</i>	171
<i>Розділ XVIII</i>	180
<i>Розділ XIX</i>	187
<i>Розділ XX</i>	193
<i>Розділ XXI</i>	197
<i>Розділ XXII</i>	208
<i>Розділ XXIII</i>	218

Частина друга. Відкриття істини (1848—1849).

Події, розказані різними оповідачами

Розповідь перша, написана міс Клак, племінницею покійного сера Джона Веріндера	235
<i>Розділ I</i>	235
<i>Розділ II</i>	247
<i>Розділ III</i>	260
<i>Розділ IV</i>	272
<i>Розділ V</i>	282
<i>Розділ VI</i>	292
<i>Розділ VII</i>	294
<i>Розділ VIII</i>	307
Розповідь друга, написана Метью Бреффом, страпчим у Грейс-Інн-сквері	325
<i>Розділ I</i>	325
<i>Розділ II</i>	337
<i>Розділ III</i>	342
Розповідь третя, написана Френкліном Блеком	354
<i>Розділ I</i>	354
<i>Розділ II</i>	359
<i>Розділ III</i>	368
<i>Розділ IV</i>	377
<i>Розділ V</i>	393
<i>Розділ VI</i>	403
<i>Розділ VII</i>	414
<i>Розділ VIII</i>	430
<i>Розділ IX</i>	445
<i>Розділ X</i>	462
Розповідь четверта. Уривки з щоденника Езри Дженнінгса ..	479
Розповідь п'ята, написана Френкліном Блеком	521
Розповідь шоста, написана детективом Каффом	542
Розповідь сьома, у формі листа від містера Кенді	555
Розповідь восьма, додана Габріелем Беттереджем	558
Епілог. Як було знайдено алмаз	561